

BODÓ MÁRTA

TUDOMÁNYOS ÉS VALLÁSOS HIT

Szinte nosztalgiával gondolok arra a világra, amelyben minden dolognak külön polca, fiókja volt: az ember csak gondolt valamire, megnézte a címkéket, gyorsan megtalálta a megfelelőt, megfogta a fogantyút, kihúzta, s máris ott állt előtte a szükséges, rendezett információ. Ez ugyan megfosztott a tépelődés elevegenségétől, a keresés és rátalálás örömétől, de a világban való otthonosság és berendezkedettség kellemes érzését adta. Legalábbis így gondolom el, merthogy nem éltem ebben a világban, nem ismerem, azt se tudom, valójában létezett-e, vagy ez csupán egy leegyszerűsített ideálképe a *sosemvolt*nak...

Ma azt tapasztalom, hogy amint kimondok valamit, annak homlokegyenest ellenkező előjelű változata és cáfolata is létezik, mégpedig ugyanolyan holtbiztosnak tételezve egy másik gondolatrendszerben és kontextusban, tudományos elméletekkel megtűzdelve és alátámasztva, láb- és végjegyzetelve egy másik társaság által. Leginkább a tudomány és/vagy vallás kontextusa tűnik ilyen „hagyományosan” aláaknázott területnek, olyanak, mint az irodalom, a foci: mindenki ért hozzá, mindenki jobban ért hozzá, mindenki drukker és ellendrukker, érdekelt, szakavatott, hiteles, értő és hozzáértő... A tág kérdéskörön belül körvonalazhatóak azok a szakágak, amelyek a legtöbb és leghesesebb vagy lehangosabb vitát szülik: biológia – evolúció és/vagy teremtettség; fizika – ősröbbség vagy teremtő aktus; orvostudomány – a fejlődést szolgáló kutatások, őssejt, embriók, klónozás; pszichológia – hallhatatlan lélek vagy agyi folyamatok és biokémiai reakciók... A felvetett kérdé-

**Tudomány és teológia,
tudományos és vallásos
hit, tudományos
világnézet és vallásos
hitrendszer kérdésében
nincs döntés arról,
a választás
melyikre essen...**

sek körül kialakuló csaták olykor tudományos módszertani vitának látszanak, más-
kor hitek és hitrendszerek szinte apokaliptikus összecsapásának, sokszor pedig
pusztán süketek párbeszédének, különösen amikor nem is maguk az érintett
„elméletgyárosok”, tudósok, kutatók, hanem a felhevült és hitükben vagy meggyőző-
désükben magukat sértve érző tömegek képviselői csapnak össze.

Richard Feynman, aki 1965-ben megosztva fizikai Nobel-díjat nyert, s aki közis-
merten provokáló gondolkodó volt, aki ugyanakkor szerette diákjainak és érdeklő-
dőknek magyarázni a világ dolgait, így fogalmazott a tudományos kultúra modern
társadalomban betöltött szerepéről és a tudomány meg a vallás képviselői nézetei-
nek összeütközéseiről: „Az a megjegyzés, amelyet valahol olvastam, hogy a tuda-
omány rendben van mindaddig, amíg nem támadja a vallást, számomra a probléma
megértéséhez szükséges vezérfonal volt. Amíg nem támadja a vallást, addig nem kell
rá figyelmet fordítani, és senkinek nem kell semmit se tanulnia. Így a tudományt el-
szigeteljük a modern társadalomtól, ha eltekintünk az alkalmazástól. És akkor még
itt van ez a szörnyű harc, amely abból áll, hogy megpróbálunk bizonyos dolgokat
megmagyarázni olyan embereknek, akiknek semmi okuk, hogy valamit tanulni akar-
janak. De ha meg akarják védeni a saját nézőpontjukat, akkor egy kicsit meg kell is-
merkedniük az önökével is. Ezért az a megállapításom, lehet, hogy tévesen és talán
hibásan is, hogy mi túl udvariasak vagyunk. A múltban volt egy korszak, amikor
ezekről a kérdésekről kialakult egy párbeszéd. Az egyház érezte, hogy Galilei néze-
tei az egyházat támadják. A mai egyház nem érzi úgy, hogy a tudományos nézetek
az egyházat támadják. Senki sem támad; ezt úgy értem, hogy senki se ír olyan cikke-
ket, amelyek igyekeznek magyarázni a teológiai és tudományos nézetek közötti
következetlenségeket, amelyeket manapság különböző személyek képviselnek, vagy
azt a következtelenséget, amely némely tudós vallásos és tudományos meggyőződés-
e között fennáll.”¹

Ezzel szemben Armin Kreiner, a müncheni egyetem katolikus teológia karának
tanszékvezetője a helyzetet így látja: „...az újkor kezdetén egyfajta ideológiai
»háború« kezdődött a hit és a tudomány között. Ez a harc évszázadokon át tartott. A
tudomány személyében ellenfél és versenytárs támadt a kereszténységgel szemben.
A valláskritikai változat csattanója abban áll, hogy a vallás ennek a küzdelemnek a
folyamán megsemmisítő vereséget szenvedett. A harc elkerülhetetlennek bizonyult,
mert a tudományos elméletek ugyanazokra a jelenségekre kínálnak magyarázatokat,
amelyeket a vallásos meggyőződés(ek) is megcélznak és érthetővé akarnak tenni. A
tudományos elméletek azonban már nem vesznek igénybe isteni vagy más termé-
szetfeletti okokat, hanem kizárólag evilági okokat feltételeznek, más szóval megha-
tározott kezdeti feltételeket és bizonyos természeti törvényeket.”²

A Feynman által felvetett kérdések több dolgot érintenek, ezek közül az indulati
reakciókat elkerülve arra érdemes reflektálni, hogyan áll a dolog a tudomány és egy-
ház/vallás képviselőivel, amikor a felsorolt területek kérdéseit vitatják. Az amerikai
filozófus Paul Kurtz a vallás és tudomány kérdésköre vizsgálatának szentelte mun-
kássága jelentős részét, szkeptikus, kritikus, a humanista álláspont képviselője,
könyvet írt a vallás nélküli élet lehetőségeiről, ugyanakkor vallás és tudomány kap-
csolatáról ilyen kérdéseket fogalmaz meg: Léteznek-e következetes és igazolható el-
méletek? Ha igen, milyen bizonyítékok állnak rendelkezésre? A paranormális, spiri-
tuális, vallási magyarázatok kiállják-e a kritikus vizsgálódás próbáját? Kurtz össze-
foglalóan a két terület határait tételezi, ezeket mintegy szembeállítva: „(1) a tuda-
mány igazsága, amelyhez a tudományos kutatás módszereit használva, az állításokat
empirikus, racionális és kísérleti vizsgálat tárgyává téve lehet eljutni, és (2) a vallás
igazsága, amely túllép az empirikus tények és logika kategóriáin” – majd hozzáteszi:
„a szkeptikusok joggal kételkednek ez utóbbiban. Sajnos a történeti vallások egyes

követői hitvallásukkal gyakran a tudományos vizsgálat útját állják, vagy azt cenzúrázzák. A tudományos vizsgálódás szabadsága alapvető fontosságú az emberi civilizáció számára; bármilyen próbálkozás a tudományos kutatás korlátozására ellentétes az alapvető céllal.”³ A tudományelmélettel foglalkozó, foglalkozni merő teológusok közül a bécsi bíboros, Christoph Schönborn *Fides, Ratio, Scientia* című tanulmányában hangsúlyozza, hogy számára kevésbé a darwinista evolúcióelméletről, sokkal inkább a világnézeti végkövetkeztetésről szól a vita.⁴ Fiorenzo Facchini a *L'osservatore Romano*-ban kijelenti: „Ha a Darwin által javasolt modellt nem tekintjük megfelelőnek, keresünk egy másikat, módszertani szempontból azonban nem helyes tudományosnak tekinteni azt, ami a tudomány területén kívül áll.”⁵ A vallásos meggyőződésű, ugyanakkor a tudomány fejlődésével lépést tartó kutatók, teológusok ma már korántsem a tudomány érvényességét vitatják. Arról van inkább szó, hogy a korábban egyértelműen a vallásos világnézet által dominált tudománykép megváltozott, s a két szakág és világmagyarázat, illetve annak képviselői most keresik a maguk érvényességi körét és kompetenciaterületét. Arra már rájöttek, hogy egyik sem a másik ugródeszkája. A többség, a párbeszédre készek azt is felismerték: a kettő nem is ellenség. A protestáns teológus Dietrich Bonhoeffer már jelezte, hogy „ejtsük ezt a munkahipotézist, illetve, hogy olyan messzemenően kiiktassuk, amennyire csak lehetséges”:⁶ Istent mint erkölcsi, politikai, természettudományos, filozófiai, sőt mint vallási munkahipotézist. Szerinte ugyanis „nem lehetünk tisztességesek annak felismerése nélkül, hogy a világban kell élnünk – etsi Deus non daretur”. A vallásos Bonhoeffer nyilván nem Istentől, nem is az Istenbe vetett hittől vett búcsút, hanem azt jelezte: vége van, legyen vége a „hézagpótló” Istennek, a gondolkodás, körülnézés, mérlegelés helyetti Istenbe kapaszkodásnak, az ember merjen a lábára állni, birtokba venni a rá bízott világot. Ez összecseng a Nemzetközi Teológus Bizottság 2004-es dokumentumával, a *Communion and Stewardship (Egység és szolgálat)* cíművel, amelynek értelmében a rendelkezésre álló érvek alapján teológiailag nem dönthető el a világ tervezettsége vagy véletlekből összeálló volta. De azért kijelenti: „a teremtményi renden belüli valódi esetlegesség nem összeegyeztethetetlen a célirányos isteni gondviseléssel.”⁷ A szöveget értelmező Kreiner úgy gondolja, „a szó szerinti szöveg félreérthetetlenül a teremthit és a darwinizmus összeegyeztethetőségét jelzi. A szöveg nem a darwinizmus mint biológiai fejlődéselmélet, hanem egy meghatározott világnézeti végkövetkeztetés ellen fordul, amelyet egyesek az elméletből levonnak.”⁸ Azaz ismét csak nem arról van szó, hogy a vallás a tudomány ellen fordulna, ellenkezőleg: arra figyelmeztet, hogy senki, semmilyen oldalról ne játssza, ne játszhassa ki a tudományt a vallás ellen és fordítva.

Miközben Paul Kurtznak a történelmi vallások egyes követőivel szembeni kritikáját jogosnak fogadhatjuk el, nem lehet nem észrevenni, hogy álláspontja korántsem elfogulatlan és objektív, hanem nagyon is „benne van” a kérdésben a szkeptikus oldalon, kimért távolságtartása módszertani törekvés inkább, semmint valóságos attitűd. A szkeptikus természettudósoknak az az alapállása, amelyre idézett kijelentéseik vonatkoznak, a reáltudomány felsőbbrendűségének mítoszából is táplálkozik, amelyet gondosan építettek fel és alakítottak ki a felvilágosodás nyomán. Ezt a mítoszt erősítik, miközben a világot a maguk sajátos, de mondhatni akár egyoldalú szempontjai szerint értelmezik, mutatják be és ezáltal képezik le a közember számára. Walter Kasper vatikáni bíboros, teológus az ateista naturalisták álláspontjában éppen azt kifogásolja, hogy ez átlépi a tudományos megismerhetőség határait, mintegy abszolutizálja és ugyanakkor ideologizálja a tudományt. Kasper szerint a teológia el tudja ugyan fogadni a módszertani naturalizmust, mivel „a természettudós mint természettudós” nem tudja, de nem is kell az Istenbe vetett hitet „sem megcá-

folnia, sem pozitíve megalapoznia”. Ám szerinte a doktriner, kifejezett ateizmus felé megtett lépés már nem tartozna a legitim tudomány hatáskörébe.

Érdekes módon Kurtz maga hoz olyan szempontokat, amelyek saját szkeptikus hozzáállása tarthatatlanságát mutatják, ha nem is annyira tudományos, inkább gyakorlati vonatkozásban, amikor így fogalmaz például: „a naturalista világkép [...] megfelelő vigaszt ad az emberi lélek számára? Képesek vagyunk-e teljes életet élni az emberi faj kihalásának árnyékában? Ezek nagy skálájú kérdések, mégis központiak a vallásos tudatban. Képes-e a tudományos naturalizmus – ha aláássa a hitet – egy alternatív, az emberi sors drámai, költői megfogalmazására, ígéreteket és reményt nyújtani?”⁹ Kérdésében elrejtve ott található egy világnézet, amely lényegében az emberi kreativitás és fantázia világába utalja a vallásos hitet, miközben megmarad annál, hogy a tudomány, ami kvantifikálható, a szilárd és reális, érvényes. Ez az álláspont azért vitatható, mert saját tudományosztalgiaja körében maradván a mítoszt építi tovább ezzel is, szembeállít, végső soron megoszt. Függetlenül attól, milyen döntést hoz a tudós a maga álláspontjáról, hovatartozásáról, azt Howard Van Till szerint abban a tudatban kell meghoznia, hogy a tudós világról való tudása, a hívő teológus istenismerete tökéletlen és befejezetlen. „Mind a Szentírás értelmezése, mind a mi empirikus bizonyítékaink a tévedés lehetőségének vannak alávetve. Az intellektuális alázat indokolt mindkét esetben.”¹⁰ Walter Kasper jóval az intelligens tervezettség elmélete körüli vita előtt már azt hangsúlyozta, hogy a természettudományos és a teológiai kijelentések „különböző síkokon” mozognak.¹¹ Érdekes azonban a tudomány mindenhatóságáról éppen a tudomány és tudományosság nevében felépített mítosz, amelyet azonban e nézetrendszer egy-egy képviselője maga bont meg, amikor a kreatív fantázia és játék, a remény és más efféle transzcendens, a megfogható, kvantifikálható kereteit és adottságait meghaladó dolgok hiányát fejezi ki.

Tudomány és teológia, tudományos és vallásos hit, tudományos világnézet és vallásos hitrendszer kérdésében nincs döntés arról, a választás melyikre essen, ha már ilyen dichotóm módon gondolkodunk. A kérdés, amit Armin Kreiner felvet, az, hogy létezik-e egy intellektuális szempontból tisztességes alternatíva. „Keresztényként, hívőként nemcsak tudomásul kell vennünk a természettudományos világképet, hanem integrálni kellene azt a keresztény világlátásba, hiszen a hit és a tudományok terén részben egy és ugyanaz a valóság a téma. A dolog bökkenője az, hogy ez a stratégia a hit olyan széles hatókörű módosulásához vezethet, amelynek jelentősége előre talán egyáltalán nem is látható. Amennyiben igaz, hogy a hit bizonyos módon mindig világképfüggő, akkor ennek az a következménye, hogy a tudományos világképben történő változás maga után vonja a hitvallás átalakulását is. A természettudományokkal való párbeszédben a keresztény világkép is megváltozik tehát.”¹² Az alternatíva mindenképpen és csakis a párbeszéd. Erről mondja a teológus Kreiner: „meghatározott feltételek mellett van értelme. Ezekhez a feltételekhez tartozik saját esendőségemnek a beismerése és a valódi tanulási készség. A tudományokkal való párbeszédben a keresztények lényeges dolgokat tanulhatnak. Azt, hogy a tudományok ebben a párbeszédben maguk tanulhatnak-e valamit a teológiától, nem tudom eldönteni, mert teológus vagyok és nem természettudós. Mint teológus mindenesetre keresem ezt a dialógust, mert az a benyomásom, hogy az a teológia, amely elszigeteli magát a tudományoktól, valamiképp steril és unalmas lesz. Egy ilyen teológia nem használ senkinek, sem a keresztény hitnek, sem a tudományoknak.”¹³

■ JEGYZETEK

1. Richard Feynman: A tudomány és a vallás közötti kapcsolatról. (Részlet A felfedezés öröme című kötetből) <http://tudomanyesvallas.uw.hu/tudvall.htm> (2010. 06.06.)
2. Armin Kreiner: Naturwissen und Gottesrede. Die Bedeutung naturwissenschaftlicher Erkenntnis für die theologische Reflexion. Hirschberg 58. (2005/6.), 341–345. Magyarul: Természettudás és istenbeszéd. A ter-

- mészettudományos megismerés jelentősége a teológiai reflexió számára. (Vik János fordítása) In: Keresztény Szó, XXI. évfolyam/1. (2010. január). 31–33. Itt: 31.
3. Kurtz, Paul: Kompatibilis-e a tudomány és a vallás? (Ford. Bencze Gyula). <http://tudomanyesvallas.uw.hu/pkvall> (2010. 06. 06)
4. Christoph Schönborn: Fides, Ratio, Scientia. Zur Evolutionsdebatte. In: O. Horn–S. Wiedenhofer (hgs.): Schöpfung und Evolution. Augsburg 2007, 79–98. Ezt megelőzte Schönborn bíboros 2005-ös amerikai nyilatkozata, lásd Schönborn: Finding Design in Nature. New York Times, 2005. 07. 07, amiben annak a neodarwinista dogma-védelmeszövegből származó üzenetértelmezésnek mondott ellent, amely szerint ez a „dogma” összeegyeztethető a katolikus hittel. Többek közt a nyilatkozat félreértői miatt is született meg aztán idézett tanulmánya.
5. Fiorenzo Facchini: Evoluzione e creazione. L'osservatore Romano, 2006. 01. 17.
6. Dietrich Bonhoeffer: Widerstand und Ergebung, 177f.
7. International Theological Commission, Communion and Stewardship. Human Persons Created in The Image of God. 69. bekezdés. Vö. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_doc_20040723_communion-steward-ship_en.html, 2008. 12. 08.
8. Armin Kreiner: Gott als Designer? Kreationismus, Intelligent Design und Darwinismus. In: G. Augustin–K. Krämer (hgs.): Gott denken und bezeugen. Festschrift für Walter Kardinal Kasper zum 75. Geburtstag. Mit einem Geleitwort von Papst Benedikt XVI. Freiburg–Basel–Wien 2008, 542–567. Magyarul: Isten mint tervező? Kreationizmus, értelmes tervezettség és darwinizmus. (Vik János fordítása) Keresztény Szó, XX. évfolyam/12. (2009. december). 28–34. Itt: 32–33.
9. Kurtz, Paul: Kompatibilis-e a tudomány és a vallás? i.h.
10. Howard J. Van Till: The Fully Gifted Creation. In: J. P. Moreland–J.M. Reynolds (eds.): Three Views on Creation and Evolution. Grand Rapids 1999. 215.
11. Walter Kasper: Der Gott Jesu Christi. Mainz 1982, 41.
12. Kreiner. Természettudás és istenbeszéd. 33.
13. Uo.

